

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 343.9.01: 343.97

DOI: <https://doi.org/10.31359/2079.6242.2025.51.12>

Владислава БАТИРГАРЕЄВА,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України,

Науково-дослідний інститут вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України,

директор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>

e-mail: vladis2229@gmail.com

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПОСТКОНФЛІКТНИХ ДЕРЖАВАХ: ВІД АНАЛІЗУ ВИКЛИКІВ ДО ПРАКТИКИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ*

Статтю присвячено комплексному кримінологічному аналізу викликів, що виникають у постконфліктний період. Крім того, окреслено деякі стратегічні напрями нейтралізації цих викликів. Також обґрунтовано, що збройні конфлікти виступають потужним деструктивним чинником, який призводить до трансформації криміногенного середовища та деформації правосвідомості суспільства. На основі аналізу аналітичних даних міжнародних організацій висвітлено глобальну тенденцію інтенсифікації збройних конфліктів, що актуалізує потребу в розробці запобіжних моделей безпеки.

Досліджується три основні моделі постконфліктної трансформації, а саме: балканська (зрощування ветеранських структур з організованою злочинністю), латиноамериканська (приватизація безпеки та виникнення парамілітарних структур) та африканська (формування «економіки трофеїв»). Висунуто гіпотезу щодо специфіки української моделі виходу із кризи та трансформації постконфліктної злочинності, якою можуть охоплюватися: а) ефект «трансформації зла», тобто перетворення зовнішньої агресії на внутрішню соціальну напруженість та злочини на ґрунті ненависті; б) інституційна корупція в оборонному секторі внаслідок непрозорих схем у воєнно-промисловому комплексі; в) гібридизація безпекових структур та ризики криміналізації осіб із бойовим досвідом за відсутності належної реінтеграції та соціальної адаптації.

Констатується, що ефективна нейтралізація цих загроз потребує відмови від лінійних підходів на користь динамічного моніторингу, перезавантаження системи правосуддя та інклюзивної ветеранської політики.

Ключові слова: запобігання злочинності, постконфліктна держава, криміногенні виклики, транзитивне суспільство, гібридизація безпеки.

Постановка проблеми. Історія людства постає масштабним полотном, витканим із безперервних циклів війн і замирень, занепаду та прогресу, хаосу й порядку. Ці процеси діють як тектонічні зсуви

* Примітка. Стаття підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», що розробляється у відділі кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005211, термін виконання: 1 кв. 2025 р. – 4 кв. 2027 р.).

в суспільному бутті, де кожна війна стає глибинним розломом, що руйнує попередню систему відносин, але водночас слугує фундаментом для формування нових безпекових моделей. У цьому ретроспективному контексті ХХІ століття унікальним чином синтезує згадані антагоністичні, але глибоко взаємозалежні явища в нову глобальну реальність, котра виявилася для українського народу екзистенційним викликом і зумовила потребу переосмислення самої природи безпеки.

Сьогодні Україна перебуває в епіцентрі глобального зламу, де теоретичні «уроки» історії матеріалізуються в реальні небезпечні конфігурації та загрози, що потребують як воєнної відсічі, так й ґрунтового наукового аналізу їх довгострокових наслідків. Безсумнівно, вплив збройного протистояння на криміногенне середовище постконфліктного періоду (і навіть у період активної фази боєзйткнень) стає тим чинником, який вимагає свого аналізу вже сьогодні, адже разом з іншими деструктивними соціально-економічними наслідками та деформацією правосвідомості громадян він визначатиме потенційну вразливість нашої держави на десятиліття вперед.

Як зазначали ще у 60-х роках минулого століття у своїй фундаментальній праці «Уроки історії» Вілл та Аріель Дюрант (*Will Durant, Ariel Durant*) – видатні американські історики та лауреати Пулітцерівської премії 1968 р., – війна є однією з історичних констант, інтенсивність якої не зменшується пропорційно розвитку цивілізації чи демократичних інститутів. Свідченням цього є вражаюча статистика: за останні 3 421 рік задокументованої історії людства лише 268 років пройшли без масштабних збройних конфліктів (!) [1, с. 81]. У цьому контексті війна постає не лише як акт насилля, а як «найвища форма конкуренції та природного відбору», що, за висловом Геракліта, «*Polemos pater panton*» (війна – батько всього), виступає потужним, хоча й деструктивним, джерелом ідей, винаходів та трансформації державних інституцій. Сучасна безпекова ситуація підтверджує тезу авторів про те, що мир є лише нестійкою рівновагою, яка тримається на визнаному верховенстві сили [1, с. 81].

Згідно з даними провідних моніторингових центрів Uppsala Conflict Data Program (UCDP) та Armed Conflict Location & Event Data (ACLED), у світі фіксується стабільно висока кількість активних збройних конфліктів (59 активних протистоянь у 2023 р. та 61 – у 2024 р.), тоді як політичне насильство реєструється в більшості держав світу, зокрема у понад 168 країнах і територіях [2, 3]. При цьому за класифікацією UCDP, до категорії воєн високої інтенсивності, критерієм яких є перевищення порогу в 1 000 прямих бойових втрат протягом календарного року, у 2023–2024 роках віднесено збройні конфлікти в Україні, Судані, М'янмі, Ефіопії, Сирії та секторі Гази [4]. Попри

кричущу гостроту цих подій, історичний досвід дозволяє стверджувати, що стан збройного конфлікту рано чи пізно трансформується у фазу постконфліктної стабільності. Для сучасної кримінологічної науки це зумовлює необхідність розгляду постконфліктного стану суспільства як закономірного етапу розвитку, що потребує стратегічного «проекування» на основі результатів прогнозування злочинності. Йдеться про розробку запобіжних (превентивних) моделей, здатних не лише ефективно протидіяти «інерції» війни, а й адаптуватися до глибинних трансформацій криміногенного середовища. Саме такий підхід вбачається вирішальним для збереження соціальної цілісності та запобігання зануренню держави у стан тотальної аномії, де корозія правових інститутів може набути незворотного характеру.

Відтак, постає фундаментальне запитання: яким буде українське суспільство після встановлення справедливого миру? Пошук відповіді на нього вимагає аналізу кількох вузлових моментів.

По-перше, йдеться про змістовну характеристику майбутньої криміногенної реальності та побудову системи заходів реагування на неї. Ця частина дослідження передбачає синтез напрацьованих вітчизняної школи кримінології із ретельним вивченням досвіду країн, що вже подолали збройні конфлікти або перебувають у пошуку шляхів виходу з них. Аналіз іноземних моделей постконфліктної трансформації (на основі наукових публікацій та аналітичних документів) дає можливість: а) ретроспективно осмислити виклики, з якими стикалися або досі стикаються ці держави; б) своєчасно ідентифікувати потенційні внутрішні загрози та мінімізувати їх, враховуючи помилки попередників.

По-друге, це обґрунтування методології та інструментарію прогнозування криміногенної ситуації. У практичній площині визначальною є розробка алгоритмів передбачення, які враховують специфіку вітчизняних реалій кризь призму транзитивності (перехідного стану) суспільства. Прогноз у такому контексті постає не лише як візія майбутнього, а й як система конкретних інструментів випереджального моніторингу. Саме якість обраного інструментарію визначатиме точність і дієвість стратегій забезпечення нашого суспільства від криміногенних загроз.

Із викладеного випливає, що формування подібних стратегій у повоєнний період неможливе

без опори на аналітичні матеріали та концептуальні здобутки вчених, які присвятили свої праці вивченню детермінації злочинності в екстремальних умовах і ситуаціях трансформації суспільних відносин під час соціальних зламів, а також без ґрунтовного опрацювання методології кримінологічного передбачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічний базис сучасного кримінологічного пошуку, концептуалізація системного підходу до пізнання природи й динаміки соціальних процесів, а також теоретично-прикладні засади запобігання злочинності були закладені у фундаментальних працях визнаних корифеїв вітчизняної школи: В. В. Голіни, І. М. Данышина, О. М. Джужи, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. М. Костенка та інших представників академічної еліти. Доробки цих учених дозволяють вибудувати чітку ієрархію цілей і завдань кримінологічного дослідження у транзитивних суспільствах. Проблематика соціального прогнозування та моделювання майбутнього стану злочинності крізь призму безпекової складової, що є особливо актуальним для суспільства у стані транзитивності, знаходить своє відображення у наукових працях О. М. Бандурки, В. В. Василевича, М. Г. Колодяжного, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, О. О. Титаренка, В. І. Шакуна та ін. Проте, попри значний масив теоретичних напрацювань, проблема передбачення повоєнних криміногенних викликів в умовах глобальних ризиків ХХІ ст. залишається відкритою для подальших наукових розвідок.

Динамічність сучасних геополітичних процесів та унікальність українського контексту вимагають подальшої деталізації цих положень, оскільки саме поєднання класичних методологічних підходів із глибоким аналізом специфіки перехідного періоду дозволить наповнити каркас кримінологічного прогнозування конкретним змістом, перетворивши наукову концепцію на дієвий інструмент державної безпекової політики. До того ж більшість правових досліджень стосується або суто юридичних аспектів стану війни, або функціонування правопорядку у стабільний мирний час, тоді як специфіка транзитивного періоду – від воєнного конфлікту до настання сталого миру – вивчена ще недостатньо. Це зумовлює потребу в ревізії наявних підходів крізь призму їх здатності пояснити феномен «перехідної» криміногенності та окреслює вектори сис-

темного переосмислення проблеми запобігання злочинності у постконфліктних державах.

Мета статті полягає, по-перше, у всебічному аналізі стану наукової розробки проблеми запобігання злочинності в постконфліктних державах та країнах, які й досі перебувають у фазі активного збройного конфлікту; по-друге, у виявленні криміногенних тенденцій, характерних для різних моделей повоєнної трансформації, а також у з'ясуванні ролі соціально-інституційних деформацій і воєнного досвіду у відтворенні протиправних практик. Реалізація цих цілей у подальшому дасть можливість обґрунтувати методологічні засади прогнозування криміногенних викликів в Україні з урахуванням транзитивності суспільства й міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Оцінка стану наукової розробки зазначеної проблематики, що заснована на принципі системності, передбачає розгляд джерельної бази відповідного проблемного поля у трьох взаємопов'язаних площинах, що відповідають ключовим векторам сучасного кримінологічного пошуку, а саме: а) компаративістська площина (міжнародний досвід), яка охоплює аналітичні та емпіричні розвідки, присвячені трансформації злочинності в країнах, що пройшли через збройні конфлікти (зокрема, досвід держав колишньої Югославії, Латинської Америки та Африки); б) доктринальна площина (концепція перехідного правосуддя), що включає теоретико-методологічне обґрунтування подолання наслідків війни, розробку правових інструментів примирення та механізмів відшкодування збитків жертвам, а також формування інституційних засад запобігання випадкам системного насильства у транзитивних суспільствах; в) площина вітчизняного безпекового дискурсу, або національно-адаптивна площина, що представлена працями українських учених, присвяченими специфіці воєнних та повоєнних криміногенних ризиків.

При цьому аналіз джерел компаративістської площини дозволяє ретроспективно оцінити ефективність моделей постконфліктного врегулювання та виокремити універсальні тенденції у детермінації злочинності в умовах соціальної аномії. Це дозволяє ідентифікувати помилки у протидії криміногенним викликам, що були допущені в перші роки після припинення вогню, та спрогнозувати ймовірні сценарії криміналізації суспільних

відносин після завершення активної фази бойових дій. У свою чергу, блок літератури з перехідного правосуддя розкриває правові та соціокримінологічні механізми забезпечення справедливості й відновлення правопорядку. Подібні дослідження допомагають визначити оптимальне співвідношення правових санкцій та специфічних кримінологічних заходів запобігання насильству в період, коли старі інститути вже втратили свою дієвість, а нові перебувають на етапі формування.

Що стосується емпірико-прикладного доробку української кримінологічної школи, то накопичені знання формують підґрунтя для розробки автентичних стратегій безпеки, релевантних викликам саме в нашій державі. Це дозволяє виділити унікальні чинники (наприклад, масовий обіг різноманітної зброї, психотравматичний досвід населення та ін.), які роблять український сценарій виходу зі збройного конфлікту відмінним від досвіду будь-якої іншої країни. Відтак, синергія міжнародного досвіду, концептуальних засад перехідного правосуддя та вітчизняних напрацювань із безпеки дозволяє вийти за межі фрагментарного опису окремих криміногенних чинників і з'ясувати, наскільки повно наявні джерела розкривають механізми трансформації злочинності в період повоєнної нестабільності. У цій статті ми зосередимо увагу лише на компаративістській площині, тоді як іншим площинам будуть присвячені наші подальші наукові публікації.

Аналізуючи досліджувану проблему в компаративістській площині, можна виявити універсальні патерни криміналізації суспільних відносин у постконфліктний період. Із цією метою уявляється доцільним звернутися до напрацювань авторів, які спеціалізуються на специфічних регіональних кейсах Балкан, Латинської Америки та Центральної Африки. Вибір зазначених географічних арен зумовлений унікальністю їх транзитивного шляху та різноманітністю криміногенних викликів, що загрожують сучасній архітектурі глобальної та регіональної безпеки.

Першою ілюстрацією трансформаційних процесів з огляду на можливі деструкції є досвід Балканського півострова. Війни в Югославії у 1990-х роках та створення семи нових держав із суверенними кордонами призвели до розвитку динамічного кримінального ринку транскордонної контрабанди зазвичай легальними товарами [5, с.

21]. Балканський кейс у контексті переходу від війни до миру на прикладах Сербії, Хорватії, Боснії та Герцеговини демонструє особливу значущість досвіду трансформації воєнних злочинів у структуровану загальнокримінальну злочинність.

Як констатує Марко Міланович (*Marko Milanovic*), місцеві еліти в колишній Югославії часто маніпулюють історичною пам'яттю задля збереження важелів впливу. Це зумовлює неспроможність слабких державних інституцій протистояти мережам, які зародилися під час збройного протистояння, а згодом трансформувалися у формат корисливої злочинності, зокрема корупції та привласнення державних ресурсів [6, с. 248–249]. У результаті запустився небезпечний механізм, за якого парамілітарні утворення, що володіли ієрархією та досвідом насильства, не зникли після настання миру, а, навпаки, адаптувалися, змінюючи свій «профіль» і захоплюючи цілі сектори легальної економіки. Через стагнацію правоохоронної та судової систем у постконфліктний період подібні угруповання монополізують тіньові ринки, зокрема контрабанду підакцизних товарів та наркотрафік. Колишні польові командири нерідко проникають у владні ешелони, де раніше набутий авторитет слугує ширмою для легітимізації корупційних схем, пов'язаних із розкраданням бюджету. Яскравим прикладом такої деструктивної еволюції є історія сербських «Червоних беретів» (спецпідрозділу JSO). Пройшовши кризу конфлікту в Хорватії та Боснії, цей підрозділ став ядром «Земунського клану» – одного із потужних злочинних синдикатів регіону¹. Діяльність цієї структури, що охопила контроль над наркотрафіком і завершилася резонансним вбивством прем'єр-міністра Зорана Джинджича у 2003 р., наочно ілюструє спроможність мереж воєнного насильства атакувати саму державу, коли остання загрожує їх існуванню та обмежує протиправні інтереси.

¹ Примітка. JSO (*Jedinica za specijalne operacije*) – одно з найбільш суперечливих та небезпечних формувань в історії сучасних Балкан. Колись це була елітна структура, яка офіційно підпорядковувалася Службі державної безпеки Сербії, але фактично діяла як напівзалежна «державна в державі». Підрозділ сформувався на початку 1990-х років шляхом об'єднання різних парамілітарних груп, що воювали в Хорватії та Боснії. До підрозділу входили як професійні спецпризначенці, так і колишні злочинці, яким обіцяли амністію в обмін на участь у війні. Підрозділ пройшов шлях від героїзації до повного розформування через свою кримінальну діяльність [7]

Основним детонатором конфлікту стала готовність уряду Джинджича до активної співпраці з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії. Для керівництва JSO та верхівки «Земунського клану» видача підозрюваних у Гаагу означала не лише втрату політичної недоторканності, а й перспективу довічного ув'язнення за військові злочини. Таким чином, замах на очільника уряду став радикальним актом «паралельної держави», що намагалася заблокувати процес очищення влади та унеможливити передачу своїх членів до рук міжнародного правосуддя [8, с. 168–172].

Зазначена подія підтверджує закономірність, яку описують дослідники постконфліктних трансформацій. Через десять років після завершення збройних конфліктів, якими супроводжувався розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, Марія Вівод (*Maria Vivod*) підкреслювала: для сербської держави та суспільства гострою проблемою залишається усунення кримінальних елементів, які глибоко вкоренилися в державних інститутах та у свідомості значної частини суспільства; саме ці сили сприяли масштабному розширенню злочинної діяльності під час воєн, що призвело до криміналізації державного апарату й соціуму в цілому, створивши сприятливі умови для виникнення майбутніх організованих злочинних угруповань [9, с. 60].

Ця тенденція до зрощення війни та криміналу знаходить своє підтвердження й в іншому балканському кейсі, пов'язаному з учиненням низки злочинів під прикриттям «патріотизму». Йдеться про облогу міста Сараєво Армією Республіки Сербської у 1992–1996 рр. та тривалу ізоляцію окремих регіонів Боснії і Герцеговини. У той період єдиним зв'язком із зовнішнім світом залишався 800-метровий підземний тунель, проритий під злітною смугою аеропорту, що перебував під контролем ООН. Цей об'єкт увійшов в історію як «Тунель порятунку» (*Sarajevski ratni tunel*). Відомий американський дослідник проблем контрабанди та транснаціональної злочинності Пітер Андреас (*Peter Andreas*) зауважує: «Сараєво в облозі стало найпомітнішим і найвідомішим обличчям «етнічного конфлікту» та гуманітарного втручання після закінчення Холодної війни. Водночас менш помітним і менш розпізнаваним аспектом облоги було перенаправлення допомоги, таємна торгівля та корупція серед миротворців» [10]. На думку вченого, саме приклад

Сараєво пояснює кристалізацію таких явищ, як перенаправлення допомоги, порушення ембарго, торгівля з ворогом, військової наживи з боку нерегулярних комбатантів [10].

Дійсно, в умовах міжнародного ембарго (зокрема на постачання зброї на всій території колишньої Югославії згідно з Резолюцією Ради безпеки ООН № 713 від 25 вересня 1991 р. [11]) сформована логістична мережа виявилася життєво необхідним ланцюгом для постачання зброї, медикаментів та продовольства до міста, що перебувало в облозі протягом 1 425 днів. Проте після укладення Дейтонських угод¹ ці маршрути й логістичні ланцюги, створені задля виживання в умовах війни, як і неформальні зв'язки між польовими командирами, не зникли. Вони трансформувалися у канали масштабної контрабанди підакцизних товарів (цигарок, пального) та наркотрафіку, ставши фундаментом протизаконних схем під прикриттям патріотичної риторики. Особи, які контролювали «Тунель порятунку» та здійснювали нелегальні поставки під час війни, перетворилися на впливових бізнесменів і політиків. Вони позиціонували себе як «рятівників», котрі годували місто, коли держава була неспроможною це зробити. Як наслідок, будь-які спроби правоохоронних органів припинити їх діяльність таврувалися як зрада ідеалам війни та переслідування ветеранів, що мають своєрідний імунітет. Коли намагалися заарештувати лідерів організованих злочинних угруповань, останні миттєво апелювали до суспільної пам'яті. Таким чином, постконфліктна еліта свідомо використовувала патріотичні нарративи як ідеологічний щит, що захищав кримінальні мережі від правосуддя. «Така ситуація, – робить висновок Тімоті Донайс (*Timothy Donais*), – є результатом особливого повоєнного та постсоціалістичного середовища Боснії, яке породило потужний клас еліт, зацікавлених у збереженні *status quo* значною мірою неререформованої економіки» [13, с. 359–382].

Згідно зі звітом Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) за 2020 рік, сьогодні основними трендами організованої злочинності на Західних Балканах є: доволі помітна частка цього

¹ Примітка. Дейтонські угоди (офіційна назва – Загальна рамкова угода про мир у Боснії і Герцеговині) – це мирний договір, який поклав край Боснійській війні (1992–1995 рр.). Угоди були ратифіковані 21 листопада 1995 р. на військовій базі в Дейтоні (Огайо, США) та підписані 14 грудня 1995 р. у Парижі. [12]

виду злочинності (12% від усіх засуджених осіб є членами організованих злочинних груп); збільшення у шість разів кількості осіб, проти яких порушено кримінальні справи за участь в учиненні злочинів у складі організованих злочинних груп (із 217 у 2013 р. до 1 328 у 2017 р.), що, однак, супроводжується зменшенням кількості реальних обвинувальних вироків; спеціалізація злочинних груп на наркоторговлі, незаконному переправленні мігрантів, торгівлі людьми та зброєю, а також на наданні посередницьких послуг великим міжнародним злочинним мережам [14]. При цьому сприятливими чинниками для такої активності є корупція (особливо в митних органах) та легалізація незаконних прибутків через інвестиції в легальний бізнес (наприклад, у будівництво або експортно-імпортні компанії за межами Балканського регіону, переважно в Західній Європі) [14, с. 14, 49].

Проблему подолання повоєнної кризи потрібно розглядати не лише у проєкції, а й у ретроспективі – після спливу достатньо тривалого часу, що минув після завершення бойових дій. У цьому зв'язку закономірно виникає запитання про сучасний стан криміногенної ситуації на Балканах. Слід зазначити, що станом на початок 2026 р. Балканський регіон демонструє загалом разючий контраст порівняно з періодом дестабілізації 1990-х років та початком процесу євроінтеграції. З одного боку, рівень вуличної злочинності тут є значно нижчим, ніж у багатьох країнах Європи, проте, з другого – регіон й досі залишається хабом транснаціональної організованої злочинності. Так, у відповідності до Глобального індексу організованої злочинності 2025 року (Global Organized Crime Index 2025) Сербія посідає одну з найвищих позицій в Європі за рівнем ураженості організованою злочинністю (гірші показники лише в РФ, Україні та Італії), що свідчить про глибоке проникнення кримінальних елементів у державні структури [15]. У свою чергу, Боснія і Герцеговина залишається найслабкішою ланкою регіону через політичну фрагментацію, що робить її ідеальним місцем для «відмивання» грошей та функціонування нелегальних фінансових потоків, а так само транзитним вузлом для трафіку наркотиків, зброї, військової техніки, вибухових речовин та контрабанди людей [16, с. 49]. При цьому вирішальним фактором, що загрожує розвитку та економічній стабільності Боснії

і Герцеговини, є взаємодія між корупцією та організованою злочинністю [16, с. 23].

Водночас у контексті загального аналізу сучасних криміногенних ризиків Балканського регіону слід звернути увагу й на досвід Албанії, яка нерідко залишається поза увагою дослідників, хоча саме її приклад ілюструє трансформацію традиційної злочинності у складні схеми «захоплення держави». Генеза цієї проблеми сягає масштабної дестабілізації 1997 р., коли крах фінансових пірамід спровокував збройні заворушення та масове пограбування армійських складів, що призвело до неконтрольованого поширення зброї та зміцнення кримінальних кланів [17, с. 5, 66; 18, с. 332], які згодом інтегрувалися в політичну та економічну системи країни.

Сьогодні, попри прогрес переговорного процесу з ЄС, Албанію сколихнули гучні корупційні скандали, пов'язані з розслідуваннями Спеціальної структури з боротьби з корупцією та організованою злочинністю (СПАК). Зокрема, серія арештів високопосадовців у столиці Албанії Тирані наприкінці 2025 р. через махінації у сферах державної інфраструктури та управління відходами знову актуалізувала питання «захоплення держави». Це ставить під загрозу темпи інтеграції. Європейська комісія у своїх звітах про відповідність країни-претендента критеріям членства продовжує наголошувати на необхідності проведення розслідувань, посилення переслідування та винесення рішень щодо топ-корупціонерів, а так само на збільшенні проактивних заходів з боку відповідних державних установ та правоохоронних органів, включаючи адаптацію законодавства щодо запобігання корупції відповідно до європейських стандартів з урахуванням рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO) Ради Європи, та ін. [19].

Завершуючи огляд постконфліктного досвіду Балкан, зазначимо, що проаналізовані сценарії наочно демонструють, як війна здатна перетворити учасників збройного конфлікту (польових командирів) та контрабандистів на «батьків нації» – впливових суб'єктів політичного паноптикуму. Однак цей механізм не є суто європейським феноменом. Схожа, але ще більш масштабна трансформація спостерігається в Латинській Америці. Якщо на Балканах криміналізація стала наслідком розпаду Югославії, то в таких країнах, як Колумбія, Мексика та Сальвадор, організована злочинність

сама перетворилася на альтернативу державним інституціям. При цьому відповідна ідеологія – ліво-радикальна або націоналістична – почала використовуватися як інструмент легітимізації наркоторговлі та системного насильства. У такий спосіб кримінал фактично перебрав на себе функції офіційної влади, що найяскравіше ілюструє кейс Колумбії.

На противагу Балканам, де кримінал маскувався під образ національного порятунку, в Колумбії він десятиліттями експлуатував гасла соціальної справедливості. У 1964 р. як селянське марксистське угруповання виникають «Революційні збройні сили Колумбії» (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC*), лідери яких на підконтрольних «визволених територіях» фактично виконували функції держави, як-от: відправляли правосуддя, за рахунок наркоприбутків будували дороги, житло, інфраструктурні об'єкти тощо. Як наслідок, сформувався прошарок населення, лояльного до криміналу, адже за мінімальної присутності офіційної влади саме партизани-наркоторгівці забезпечували принаймні видимість правопорядку. Цей процес можна назвати еволюцією ідеологічного наркотрафіку, оскільки за п'ятдесят років війни FARC перетворилися на один із найбільших наркокартелів світу. Якщо спочатку повстанці виправдовували зв'язок із кокаїновим бізнесом збиранням «революційного податку» з виробництва коки для фінансування боротьби проти уряду країни, то згодом ідеологія стала лише ширмою для контролю над повним циклом виробництва наркотиків – від вирощування й збору листя коки до охорони нарколабораторій та експортних маршрутів. Таким чином, злочинна діяльність легітимізувалася в очах прибічників FARC як «необхідне зло» на революційному шляху.

Як зазначає американський експерт з питань організованої злочинності Ванда Фелбаб-Браун (*Vanda Felbab-Brown*), «залученість FARC у цей бізнес еволюціонувала від простого оподаткування вирощування коки до прямої участі в переробці та транспортуванні наркотиків... Надаючи захист селянам-виробникам від зусиль уряду з викорінення посівів, повстанці забезпечили собі як значні фінансові ресурси, так й політичний капітал» [20, с. 74].

Згідно з обвинувальним актом, висунутим федеральним великим журі в Окружному суді США

округу Колумбія 1 березня 2006 р. проти 50 лідерів FARC (організації, що визнана терористичною), на початку 2000-х років FARC контролювала понад 50% світового експорту колумбійського кокаїну; при цьому понад 60% цієї речовини потрапляло до США, що дозволило отримати прибуток у розмірі понад 25 млрд доларів США [21]. Визнаючи, що кокаїн був «життєдайною силою» FARC, лідери організації спрямовували ці гроші на придбання зброї для терористичної діяльності FARC проти уряду та народу Колумбії [21].

Подібні тенденції спостерігаються і в інших країнах Латинської Америки, зокрема в Мексиці, де за останні тридцять років організована злочинність у вигляді наркокартелів трансформувалася із суто «економічного суб'єкта» в альтернативну політичну силу. Поштовхом до цих процесів став «ідеальний шторм» 1994 р., що спричинив дестабілізацію традиційних інститутів влади і відкрив шлях для формування «кримінального суверенітету» на місцях. Саме тоді Північноамериканська угода про вільну торгівлю, яка була підписана між США, Канадою і Мексикою (*The North American Free Trade Agreement – NAFTA*), призвела до розорення дрібних фермерів, створивши у такий спосіб базу для вербування останніх у наркокартелі, а збройне повстання сапатистів – індіанського селянства у штаті Чьяпас на півдні країни – відволікало ресурси армії від контролю кордону із США, що призвело до вакууму влади на півночі Мексики. Водночас масштабна фінансово-економічна криза 1994–1995 рр. («Ефект текілі»), що супроводжувалася обвалом песо, остаточно підірвала довіру до офіційного Мехіко та запустила процес системної ерозії державної влади. Поки уряд намагався врятувати економіку та приборкати ідеологічних повстанців на півдні, кримінальні структури півночі (зокрема майбутні картелі «Сіналоа» та «Гольфо») почали вибудовувати власні паралельні системи управління. Як справедливо у цьому зв'язку зазначає американський вчений Джон П. Саліван (*John P. Sullivan*), «по суті, <мексиканські наркокартелі> здійснили «злочинний бунт» проти поточної конфігурації держав, ставши одночасно як політичними, так і економічними суб'єктами» [22].

За три десятиліття ці угруповання, до яких згодом приєднався потужний наркокартель «CJNG», повторимося, перетворилися із суб'єктів так зва-

ного «кримінального повстанства» [23] на прибічників соціального патерналізму, що включає будівництво лікарень, шкіл, системну фінансову підтримку громад та ін. Отже, на відміну від класичного політичного повстанства, метою якого є захоплення влади, кримінальне (комерційне) повстанство спрямоване на встановлення контролю над територіями та ресурсами для забезпечення безперешкодного функціонування нелегальних ринків. Хоча існує й така думка, що «злочинні утворення іноді демонструють політичні інтереси» [24].

Сьогодні це явище становить головну загрозу мексиканській державності, оскільки наркокартелі де-факто перебрали на себе ключові функції влади – від запровадження власних форм оподаткування до розбудови інфраструктури та утримання повноцінних приватних армій. До того ж американський військовий аналітик Дерек Р. Фіцпатрік (*Derek R. Fitzpatrick*) із посиланням на *The New York Times* наводить дані, що у період із 2006 по 2016 рр. представниками наркокартелів убито майже 100 мексиканських мерів [25, с. 1].

Процес утворення кримінального середовища ще в одній країні Латинської Америки – Сальвадорі – мав іншу природу, ніж у Колумбії чи Мексиці. Він був пов'язаний не з наркобізнесом, а з соціальною дезінтеграцією та наслідками громадянської війни 1979–1992 рр.¹ Унаслідок цього сотні тисяч сальвадорців, рятуючись від війни, втекли до США, зокрема до Лос-Анджелеса. Там вони опинилися в бідних районах (гетто), де панували мексиканські банди. Для самозахисту сальвадорська молодь створила власні угруповання, що поклало початок генези визначальних банд – *Mara Salvatrucha* та *18th Street Gang* (скорочено MS-13 та M-18).

У 1992 р. США розпочали масову депортацію сальвадорських емігрантів, які мали судимість. Тисячі загартованих у вуличних сутичках Лос-Анджелеса членів банд MS-13 та M-18 повернулися у зруйновану війною країну зі слабкими державними інститутами (зокрема, поліцією) та великою кількістю зброї на руках у населення, що залишилася після збройного конфлікту. Депортовані члени банд «імпортували» жорстку ієрар-

хічну структуру та культуру насильства, миттєво заповнивши вакуум влади в бідних кварталах. Згодом банди (*maras*) еволюціонували від маргінальних груп молоді до потужних паралельних інститутів врядування. Цьому посприяли, по-перше, невдала державна політика «залізного кулака» (*Mano Dura*) початку 2000-х років, що полягала у підході до забезпечення громадської безпеки через вкрай жорстоке придушення кримінальних угруповань силою армії та поліції [26, с. 78–82], а по-друге, так зване «таємне перемир'я» 2012 р., під час якого уряд президента Сальвадору Маурісіо Фунеса (2009–2014 рр.) через посередників почав діалог із лідерами MS-13 та M-18 та фактично визнав кримінальних лідерів стороною переговорів [26, с. 115]. Метою цих переговорів було зниження кількості убивств з боку банд в обмін на кращі умови у в'язницях. Це фактично легітимізувало банди як політичних суб'єктів, які зрозуміли, що можуть шантажувати державу рівнем насильства, маніпулювати голосами на виборах, тим самим впливаючи на їх результати, та диктувати умови цілим містам [26, с. 115]. До того ж, запровадивши власну систему оподаткування бізнесу, громадського транспорту та мешканців громад (*impuestos* – «податки на страх») та встановивши тотальний територіальний контроль, банди перетворилися на головного арбітра у вирішенні суперечок між місцевими жителями [27, с. 386–388]. Для сальвадорської молоді в умовах соціальної ізоляції, як зазначає експерт із питань злочинності та громадської безпеки в Латинській Америці Хосе М. Крус (*José M. Cruz*), приналежність до банди стала не просто злочинним вибором, а єдиним дієвим соціальним ліфтом та ідентичністю, що фактично замінила собою громадянство [27, с. 382–384].

Такий багаторічний ланцюг насильства, в якому держава почергово програвала криміналу то у відкритих зіткненнях, то у кулуарних домовленостях, зрештою вичерпав кредит суспільної довіри до традиційних методів управління, і в середині 2010-х років країна опинилася на межі соціального колапсу. Така ситуація підготувала ґрунт для радикальної зміни парадигми «взаємин» із криміналітетом. Протягом останнього десятиліття у Сальвадорі здійснено безпрецедентний перехід від статусу найнебезпечнішої країни світу до моделі «пунітивного спокою», навколо якої й досі

¹ Примітка. Сальвадор понад десять років перебував у стані кривавого конфлікту між правим військовим урядом та лівими повстанцями (FMLN – Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional (іспан.) – Фронт національного звільнення імені Фарабундо Марті).

тривають гострі дискусії серед політологів та правозахисників. Дійсно, спостерігається вражаюча трансформація безпекового ландшафту розглядуваної країни в глобальному контексті смертності. Так, якщо у 2015 р. рівень насильницьких смертей у країні досяг катастрофічної позначки, дорівнюючи 103 випадкам на 100 тис. жителів, що було вищим за показники будь-якої країни, яка перебувала у стані збройного конфлікту [28, с. 7] (за винятком Сирії [29]), то з приходом до влади політика Наїба Букеле ситуація кардинально змінилася.

Завдяки впровадженню Плану територіального контролю та режиму надзвичайного стану (*Régimen de Exserción*), що діє з березня 2022 р., Сальвадор наразі має один із найнижчих показників убивств у Латинській Америці – 1,9 випадку на 100 тис. жителів [30; 31]. Такий прогрес став можливим завдяки масовим арештам та будівництву ізольованих тюрем. Наприкінці березня 2025 р. Вашингтонське бюро з питань Латинської Америки (WOLA) повідомило, що у в'язницях перебуває понад 110 тис. осіб, з яких 85 тисяч утримуються під вартою з моменту запровадження у країні надзвичайного стану [31].

Попри успіхи у боротьбі з вуличним насильством, ціна «феномену Букеле» залишається дуже високою. Досвід Сальвадору для світу став своєрідною «лабораторією», довівши, що організовану злочинність можна приборкати грубою силою у стислі строки. Проте безпека у цій країні сьогодні тримається на постійному режимі надзвичайного стану, що ставить під сумнів стабільність такої моделі. Міжнародна спільнота дедалі частіше наголошує на небезпеці обраного політичного курсу. Зокрема, організація «Amnesty International» у своєму звіті зазначає: «Смерть 132 осіб, які перебували під державною опікою, свавільні затримання, масові кримінальні переслідування та невивірковий ув'язнення десятків тисяч людей несумісні з ефективною, справедливою та тривалою стратегією громадської безпеки. Систематичне порушення прав людини та руйнування верховенства права не є відповіддю на проблеми, з якими стикається країна. Навпаки, вони створюють дуже небезпечні прецеденти» [32].

Таким чином, на наш погляд, сальвадорський досвід демонструє небезпечний компроміс: радикальне зниження рівня злочинності відбувається

через демонтаж демократичних інститутів та формування атмосфери правової незахищеності, що в довгостроковій перспективі може призвести до нових соціальних вибухів.

Експозиція можливих моделей криміналізації суспільств після завершення (або призупинення) збройних конфліктів була б неповною без звернення до досвіду Центральної та Західної Африки. У цьому регіоні межі між воєнним протистоянням та організованою злочинністю є вельми умовними й, по суті, розмитими. У таких країнах, як Демократична Республіка Конго (ДРК), Центральноафриканська Республіка (ЦАР), Судан, Ефіопія, Сомалі, Малі, Буркіна-Фасо, Нігер та ін., конфлікти (громадянські війни) з політичних протистоянь перетворилися на самодостатні кримінальні системи [25, с. 251; 33; 34].

На жаль, станом на 2026 р. ситуація не лише не стабілізувалася, а й демонструє тенденцію до хронічного протистояння. Так, на сході ДРК, попри тривалу присутність миротворців ООН та ініціативи американської дипломатії, ситуація лише погіршується, оскільки повстанське угруповання «Рух 23 березня» (М23) та сотні інших озброєних банд продовжують активні бойові дії проти сил оборони ДРК. Це дає експертам підстави говорити про ескалацію конфлікту в найбагатшій на ресурси країні Африки [35]. Збройне насильство, що триває, поглиблює і без того вкрай важку гуманітарну кризу. На початок березня 2024 р. у місцевості Пті-Нор налічувалося майже 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб; ще півмільйона – у сусідньому Південному Ківу [36]. Зусилля уряду Конго та його іноземних партнерів, включаючи програми стабілізації, демобілізації та реформування сектора безпеки, дали мізерні результати [37, с. 5].

Кримінальний «нюанс» війни у ДРК полягає у її перетворенні на специфічну логістичну мережу. Військовий конфлікт фактично стає бізнесом, адже кожне злочинне угруповання контролює власну територію видобутку корисних копалин, зокрема кобальту, танталу та золота. У цій системі злочинних координат зброя закуповується за рахунок реалізації природних ресурсів, видобуток яких, у свою чергу, забезпечується шляхом системного тероризування місцевого населення. У такий спосіб війна перестає бути інструментом досягнення політичної влади, перетворюючись на ме-

ханізм безперервного функціонування тіньової економіки.

Аналогічні деструктивні процеси, однак ще більш інтенсивні, спостерігаються в ЦАР, де ситуація сьогодні викликає велике занепокоєння, ніж будь-коли. Нещодавні дослідження засвідчили, що у 2022 році смертність у ЦАР склала 5,6% населення, що більш ніж удвічі перевищує показники будь-якої іншої країни світу. Ця гуманітарна катастрофа, що викликає неабияку тривогу, загострюється внаслідок діяльності ПВК «Вагнер» [38], найманці якої впровадили в республіці досконалий план захоплення держави (state capture). Підтримуючи лояльний до них політичний режим чинного президента та його оточення, найманці забезпечили собі безконтрольний доступ до видобутку цінних мінералів, поєднуючи розграбування надр із підкоренням населення через системний терор [39, с. 4]. Сьогодні під контролем озброєних груп у ЦАР функціонують чотири основні кримінальні ринки: незаконний обіг зброї, незаконна торгівля й оподаткування діамантів та золота, «захист» та побори зі скотарства, а також несанкціоноване оподаткування дорожнього транспорту [34, с. 7]. Навіть за умови відсутності масштабних ліній фронту держава залишається глибоко фрагментованою, що лише сприяє подальшій її криміналізації. У такій системі війна перестає бути політичним актом, перероджуючись на інструмент тіньової економіки, де ціною надприбутків виявляється тотальне нищення людського потенціалу регіону.

До речі, симбіоз насильства та мародерства став підґрунтям діяльності російських проксі-сил і на європейському континенті. У контексті затяжної війни в Україні світ спостерігає застосування ідентичних тактик, де терор і страх використовуються як інструменти психологічного тиску для примусу населення до капітуляції та прийняття російського панування [40]. Армія РФ, посилена тими ж приватними військовими компаніями, що діяли в Африці, застосовує в Україні вже відпрацьовану в ЦАР модель: широкомасштабні та систематичні порушення прав людини, тортури, масові звірства, зґвалтування та мародерство [39, с. 5] стають засобами демонтажу міжнародного правопорядку.

Такі самі методи ресурсного пограбування та застосування насильства, апробовані свого часу у ЦАР, сьогодні знаходять своє найбільш руйнівне

втілення у Судані. Починаючи з 2023 р. там триває масштабний військовий конфлікт між регулярною армією та Силами швидкої підтримки (RSF) – воєнізованим угрупованням Судану, що еволюціонувало від племінного ополчення до статусу «держави у державі». При цьому суданське протистояння стало класичним прикладом криміналізації війни, в якому головним мотивом є встановлення контролю над золотоносними копалинами. Використовуючи налагоджену через сусідню ЦАР логістику контрабанди, представники RSF перетворили незаконний видобуток золота на основне джерело фінансування бойових дій, що фактично легітимізує насильство як спосіб доступу до надр, остаточно руйнуючи контури регіональної та міжнародної безпеки. Як відмічають дослідники суданського конфлікту Ахмед Соліман (*Ahmed Soliman*) і Сулейман Балдо (*Suleiman Baldo*), торгівля золотом на мільярди доларів забезпечує найважливіше джерело доходу для двох основних сторін конфлікту та живить пов'язану з ними транскордонну мережу учасників, до якої залучені збройні групи, виробники, торговці, контрабандисти та зовнішні уряди [41, с. 5].

Попри унікальність контексту будь-якого збройного конфлікту за своїми історичними передумовами, складом учасників, динамікою насильства та сценаріями його завершення, що підтверджується досвідом Балкан, країн Латинської Америки та Африканського континенту, соціальне життя постконфліктних суспільств зазнає здебільшого подібних у типологічному плані трансформацій. Йдеться про зміни у системі соціальних зв'язків і владній вертикалі, «нормалізацію» насильства як припустимого способу розв'язання суперечок, загальну втому населення від воєнного ритму життя, а також підвищену толерантність до тіньових та відверто кримінальних практик. У багатьох постконфліктних суспільствах ці процеси супроводжуються формуванням нових «героїчних» наративів, що дозволяють особам із кримінальним минулим інтегруватися у владні структури, апелюючи до своїх воєнних заслуг.

Для України аналіз зарубіжного досвіду постконфліктної трансформації суспільств має неабияке прикладне значення, що дозволяє насамперед своєчасно ідентифікувати ризики криміналізації соціального простору, запобігти корозії владних інституцій та поширенню насильницьких моделей

поведінки, а також опрацювати стратегії, заходи й політики щодо соціальної інтеграції учасників збройного конфлікту та недопущення легітимізації девіантних практик. Отже, опрацювання світових моделей повоєнного облаштування суспільства та у деяких випадках – моделей, що існують в умовах тривалого військового конфлікту, створює підґрунтя для розробки науково обґрунтованих підходів до запобігання негативному сценарію подальшого розвитку українського суспільства.

Що стосується можливої української моделі виходу з повоєнної кризи, то методологічно її слід розглядати крізь призму зазначених вище сценаріїв постконфліктного розвитку. При цьому основне питання полягатиме в тому, чи буде обрано вектор демілітаризації суспільних відносин та інституційного оновлення влади, чи, навпаки, закріпиться модель мілітаризованої економіки з високим ризиком олігархічного реваншу. Остання за відсутності належних запобіжників створює підвищений ризик концентрації ресурсів у вузькому колі впливових осіб, відродження олігархічних практик та використання воєнного авторитету як інструменту політичного й економічного домінування.

Висновки. Досягнення поставленої у статті мети дозволило на основі порівняльного аналізу зарубіжного досвіду, відображеного у наукових розвідках та аналітичних матеріалах міжнародних інституцій, охарактеризувати типові механізми трансформації насильства та відтворення криміногенних практик у постконфліктних державах і країнах, що тривалий час перебувають у стані збройного протистояння. Так, балканська модель виходу із кризи засвідчує небезпеку зрощування ветеранських і парамілітарних структур з організованою злочинністю, унаслідок чого колишні учасники збройних формувань використовують набутий воєнний авторитет для прикриття тіньової економічної діяльності, у тому числі контрабанди. У свою чергу, латиноамериканська модель демонструє криміногенні ризики приватизації безпеки, коли неспроможність держави ефективно виконувати регулятивні й охоронні функції зумовлює виникнення приватних силових структур, що еволюціонують від декларативного захисту громад до систематичного вимагання під виглядом псевдооподаткування. У той самий час досвід африканських країн робить акцент на загрозах формування так званої «економіки трофеїв», поєднаної з не-

контрольованим розповсюдженням зброї, що істотно підвищує рівень насильницької злочинності. Узагальнення перелічених моделей підтверджує визначальну роль соціально-інституційних деформацій та воєнного досвіду у відтворенні протиправних практик, що слугує емпіричним підґрунтям для подальшого прогнозування криміногенних ризиків у транзитивних суспільствах, зокрема в Україні.

Складність об'єкта дослідження – злочинності у постконфліктний період – виключає використання лінійних підходів для аналізу цього об'єкта. У зв'язку із цим, за логікою прирощення нового знання, подальшим кроком наукового пошуку має стати обґрунтування власної моделі, яка слугуватиме підґрунтям для організації цілеспрямованого впливу на криміногенні виклики.

Вивчення світового досвіду дозволяє висунути гіпотезу щодо формування унікальної моделі постконфліктної трансформації криміногенних практик в Україні. Однак, попри те, що природа війни в Україні докорінно вирізняється від балканського, латиноамериканського чи африканського сценаріїв (з огляду на ознаки геноцидальної агресії з боку зовнішнього агресора, а не внутрішнього конфлікту), наша держава не застрахована від деструктивних механізмів, що мали місце в країнах зазначених регіонів. На основі проведеного аналізу можна припустити, що українська модель може поєднати в собі кілька ризиків, «адаптованих» до національного контексту. По-перше, йдеться про ефект «трансформації зла». Так, існує висока ймовірність (до речі, підтверджена нашими емпіричними дослідженнями), коли акумульована агресія стосовно ворога після настання миру може перерости у внутрішню соціальну напруженість, створюючи передумови для кримінально караних правопорушень на ґрунті ненависті, стигматизації окремих соціальних груп та радикалізації суспільних настроїв. По-друге, у секторі безпеки можуть спостерігатися процеси інституційної корупції. З огляду на подальший розвиток воєнно-промислового комплексу, існує гіпотетична можливість виведення нелегального капіталу з традиційних бюрократичних вертикалей влади безпосередньо в оборонний сектор економіки через складні та непрозорі схеми. Це зумовлює потребу в особливому антикорупційному моніторингу. По-третє, про-

гнозується гібридизація безпекових структур. Подібно до балканського сценарію Україна може постати перед викликами реінтеграції осіб із бойовим досвідом у цивільне життя. За відсутності дієвих програм реабілітації та соціальної адаптації виникає небезпека «експлуатації» військового авторитету для легітимізації тіньового бізнесу, встановлення контролю над каналами розповсюдження зброї та різних предметів контрабанди.

Українська модель виходу із кризи не є статичною. Це динамічний процес, де головною загрозою

є не стільки зброя як матеріальний об'єкт, скільки деформація правосвідомості під впливом тривалого насильства. Однак зазначена гіпотеза потребує перевірки в режимі реального часу. Ефективна протидія цим загрозам залежатиме від здатності держави надати симетричну відповідь шляхом посилення поліцейського контролю, системного перезавантаження правосуддя, забезпечення прозорості оборонних закупівель та впровадження інклюзивної політики ветеранської реінтеграції і соціальної адаптації.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ:

1. Will Durant and Ariel Durant *The Lessons of History*. Simon and Schuster. 1968. 117 p.
2. UCDP, Sharp increase in conflicts and wars: Press release. Uppsala University, 9 June 2024 URL: https://www.mynewsdesk.com/uu/pressreleases/ucdp-sharp-increase-in-conflicts-and-wars-3391253?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.01.2026).
3. ACLED, Conflict Index Results: January 2024. ACLED Report, January 2024. URL: https://acleddata.com/report/conflict-index-results-january-2024?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.01.2026).
4. Uppsala Conflict Data Program, UCDP Conflict Encyclopedia. Uppsala University 2024 URL: <https://ucdp.uu.se> DOI:10.5305/amerjintelaw.110.2.0233 (дата звернення: 09.01.2026).
5. Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, *Illegal Financial Flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key Factors and Current Trends*. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 2020. 73 p.
6. Marko Milanović. *The Impact of the ICTY on the Former Yugoslavia: An Anticipatory Postmortem*. American Journal of International Law. 2016. № 110 (2) P. 233–259 DOI: 10.5305/amerjintelaw.110.2.0233.
7. Serbia Disbands Police Unit of Suspect in Prime Minister's Death. *The New York Times*, 27 March 2003. URL: <https://www.nytimes.com/2003/03/27/world/serbia-disbands-police-unit-of-suspect-in-prime-minister-s-death.html> (дата звернення: 13.01.2026).
8. Eric D Gordy, *Guilt, Responsibility, and Denial: The Past at Stake in Post-Milošević Serbia*. University of Pennsylvania Press. 2013. 280 p. DOI: 10.1515/soeu-2015-630210.
9. Maja Vivod, *Criminals and warriors: The use of criminals for the purpose of war – the Serbian paramilitary units*. in Alicia E Hasselmann (ed), *Crime: Causes, Types and Victims*. Nova Science Publishers. 2011 P. 37–64.
10. Peter Andreas, *Blue Helmets and Black Markets: The Business of Survival in the Siege of Sarajevo*. Cornell University Press. 2008. 224 p.
11. Resolution of 25.09.1991 No. 713 (1991). URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/713\(1991\)](https://docs.un.org/en/S/RES/713(1991)) (дата звернення: 10.01.2026).
12. General Framework Agreement for Peace in Bosnia-Herzegovina and Annexes (Dayton-Paris Agreements) : Document of 14.12.1995 No. UN Doc S/1995/999. URL: <https://peacemaker.un.org/bosniadayton95> (дата звернення: 10.01.2026).
13. Timothy Donais. *The political economy of stalemate: organised crime, corruption and economic deformation in post-Dayton Bosnia*. *Conflict, Security & Development*. 2003. №3 (3) P. 359–382 DOI: 10.1080/1467880032000151635.
14. UNODC, *Measuring Organized Crime in the Western Balkans*. 2020. 108 p.
15. Global Initiative Against Transnational Organized Crime, *Global Organized Crime Index 2025: Crime at a Crossroads*. 2025. URL: <https://ocindex.net/report/2025/section5#5-1-criminality-indicators> (дата звернення: 12.01.2026).
16. MONEYVAL, *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Bosnia and Herzegovina, Fifth Round Mutual Evaluation Report*. Council of Europe 2024. 292 p. (дата звернення: 12.01.2026).
17. Fabian Zhilla and Besfort Lamallari, *Evolution of the Organized Crime Groups in Albania*. Open Society Foundation for Albania. 2016. 130 p. URL: https://www.osfa.al/sites/default/files/evolution_of_organized_crime_groups_in_albania.pdf (дата звернення: 12.01.2026).
18. Fabian Zhilla and Besfort Lamallari. *Albanian criminal groups*. *Trends in Organized Crime*. 2015. № 18 (4) P. 329–347 DOI: 10.1007/s12117-015-9253-0
19. European Commission, *Albania 2025 Report*. Commission Staff Working Document SWD (2025) 750 final, 2025. 101 p. URL: www.google.com/search?q=ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/albania-report-2025_en (дата звернення: 10.01.2026).

20. Vanda Felbab-Brown. *Shooting Up: Counterinsurgency and the War on Drugs* (Brookings Institution Press. 2010. 273 p.
21. Fifty Days After Indictment, Fifty Members of FARC Charged with Conspiring to Import \$ 25 Billion Worth of Cocaine: Communication of US Department of Justice of 22.03.2006 URL: https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2006/March/06_crm_163.html (дата звернення: 18.01.2026).
22. John P S ullivan. *From Drug Wars to Criminal Insurgency: Mexican Cartels, Criminal Enclaves and Criminal Insurgency in Mexico and Central America*. Portail HAL SHS. 2012. №9 URL: <https://shs.hal.science/halshs-00694083v1> (дата звернення: 18.01.2026).
23. John P Sullivan and Robert J Bunker, *Mexico's Criminal Insurgency: A Small Wars Journal – El Centro Anthology*. iUniverse. 2012. 208 p.
24. Oscar Palma. *Transnational Networks of Insurgency and Crime: Explaining the Spread of Commercial Insurgencies Beyond State Borders*. *Small Wars & Insurgencies*. 2015. №26 (3) P. 476–496 DOI: 10.1080/09592318.2014.982885 URL: <https://doi.org/10.1080/09592318.2014.982885> (дата звернення: 18.01.2026).
25. Daniel R Fitzpatrick. *Greed and Grievance and Drug Cartels: Mexico's Commercial Insurgency*. Master's thesis, US Army Command and General Staff College. 2017. 251 p.
26. Sonja Wolf, *Mano Dura: The Politics of Gang Control in El Salvador*. University of Texas Press. 2017. 304 p. DOI: 10.1111/jlca.12519.
27. Jose Miguel Cruz. *Central American Maras: From Youth Street Gangs to Transnational Protection Rackets*. *Global Crime*. 2010. Vol. 11. Is. 4. P. 379–398 DOI: <https://doi.org/10.1080/17440572.2010.519518>.
28. Elizabeth Young and Katherine Wackett, *El Salvador: 2023 Country Conditions Bulletin*. Stanford Migration and Asylum Lab. 2023. 61 p. URL: <https://migration.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj30036/files/media/file/2023-el-salvador-bulletin.pdf> (дата звернення: 25.01.2026).
29. International Crisis Group, *Mafia of the Poor: Gang Violence and Extortion in Central America*. *Latin America Report No 62*, 2017. 41 p. URL: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2018/01/Mafia-of-the-Poor-Gang-Violence-and-Extortion-in-Central-America-ICG-2017.pdf> (дата звернення: 25.01.2026).
30. Marcello Cavalari, Juan Diego Manjarrés and Chris Newton, *InSight Crime's 2024 Homicide Round-Up (InSight Crime 2024)* URL: <https://insightcrime.org/news/insight-crime-2024-homicide-round-up/> (дата звернення: 25.01.2026).
31. UK Home Office, *Country policy and information note: fear of gangs, El Salvador (Version 5.0, 2025)* URL: <https://www.gov.uk/government/publications/el-salvador-country-policy-and-information-notes> (дата звернення: 25.01.2026).
32. Amnesty International, *El Salvador: One year into state of emergency, authorities are systematically committing human rights violations (3 April 2023)* URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/el-salvador-state-emergency-systematic-human-rights-violations/> (дата звернення: 27.01.2026).
33. Mark Berdal and David M Malone (eds), *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars* (Lynne Rienner Publishers 2000) 251.
34. Fiona Mangan, *Organized crime and conflict in the Central African Republic (Global Initiative Against Transnational Organized Crime 2023)* 34 p. URL: <https://globalinitiative.net/analysis/central-african-republic-conflict-organized-crime> (accessed 2 February 2026) (дата звернення: 25.01.2026).
35. Васік. Е є та Наконечна Є. Конфлікт у ДР Конго: найголовніше (Deutsche Welle, 30 січня 2025) URL: <https://www.dw.com/uk/konflikt-u-dr-kongo-najgolovnije/a-71453536> (дата звернення: 27 січня 2026).
36. United Nations Security Council, *Letter dated 31 May 2024 from the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo addressed to the President of the Security Council (United Nations 2024)* URL: <https://undocs.org/S/2024/432> (дата звернення: 30.01.2026).
37. Jason Stearns and Christoph Vogel, *The Landscape of Armed Groups in the Eastern Congo: Fragmentation, Politicization and Business (Congo Research Group 2015)* (12 accessed 30 January 2026).
38. *Extreme Mortality Rate Found in Central African Republic: Press Release (Columbia Mailman School of Public Health, 19 April 2023)* URL: <https://www.publichealth.columbia.edu/news/extreme-mortality-rate-found-central-african-republic> (дата звернення: 30.01.2026).
39. The Sentry. *Architects of Terror: The Wagner Group's Blueprint for State Capture in the Central African Republic (2023)* 74 p. URL: <https://thesentry.org/reports/architects-of-terror/> (дата звернення: 30.01.2026).
40. Anne Applebaum. *Russia's War Against Ukraine Has Turned Into Terrorism (The Atlantic, 13 July 2022)* URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/07/russia-war-crimes-terrorism-definition/670500/> (дата звернення: 01.02.2026).

41. Ahmed Soliman and Suliman Baldo. Gold and the war in Sudan: How regional solutions can support an end to conflict (Chatham House 2025) 51 p. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2025-03/2025-03-25-gold-and-the-war-in-sudan-soliman-and-baldo.pdf>. (дата звернення: 02.02.2026).

REFERENCES:

1. Durant, W., & Durant, A. (1968). *The lessons of history*. Simon and Schuster.
2. UCDP. (2024, June 9). *Sharp increase in conflicts and wars: Press release*. Uppsala University. <https://www.mynewsdesk.com/uu/pressreleases/ucdp-sharp-increase-in-conflicts-and-wars-3391253>
3. ACLED. (2024, January). *Conflict Index results: January 2024* (ACLED Report). <https://acleddata.com/report/conflict-index-results-january-2024>
4. Uppsala Conflict Data Program. (2024). *UCDP Conflict Encyclopedia*. Uppsala University. <https://ucdp.uu.se>
5. Reitano, T., & Amerhauser, K. (2020). *Illegal financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key factors and current trends*. Global Initiative Against Transnational Organized Crime.
6. Milanović, M. (2016). The impact of the ICTY on the former Yugoslavia: An anticipatory postmortem. *American Journal of International Law*, 110(2), 233–259. <https://doi.org/10.5305/amerjintlaw.110.2.0233>
7. Serbia disbands police unit of suspect in prime minister's death. (2003, March 27). *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2003/03/27/world/serbia-disbands-police-unit-of-suspect-in-prime-minister-s-death.html>
8. Gordy, E. D. (2013). *Guilt, responsibility, and denial: The past at stake in post-Milošević Serbia*. University of Pennsylvania Press. <https://doi.org/10.1515/soeu-2015-630210>
9. Vivod, M. (2011). Criminals and warriors: The use of criminals for the purpose of war – the Serbian paramilitary units. In A. E. Hasselmann (Ed.), *Crime: Causes, types and victims* (pp. 37–64). Nova Science Publishers.
10. Andreas, P. (2008). *Blue helmets and black markets: The business of survival in the siege of Sarajevo*. Cornell University Press.
11. UN Security Council. (1991, September 25). *Resolution 713 (1991)* (S/RES/713). [https://docs.un.org/en/S/RES/713\(1991\)](https://docs.un.org/en/S/RES/713(1991))
12. *General Framework Agreement for Peace in Bosnia-Herzegovina and Annexes (Dayton-Paris Agreements)* (1995, December 14). UN Doc S/1995/999. <https://peacemaker.un.org/bosniadayton95>
13. Donais, T. (2003). The political economy of stalemate: Organised crime, corruption and economic deformation in post-Dayton Bosnia. *Conflict, Security & Development*, 3(3), 359–382. <https://doi.org/10.1080/1467880032000151635>
14. UNODC. (2020). *Measuring organized crime in the Western Balkans*. <https://www.unodc.org>
15. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2025). *Global Organized Crime Index 2025: Crime at a crossroads*. <https://ocindex.net/report/2025/section5#5-1-criminality-indicators>
16. MONEYVAL. (2024). *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Bosnia and Herzegovina, Fifth Round Mutual Evaluation Report*. Council of Europe.
17. Zhilla, F., & Lamallari, B. (2016). *Evolution of the organized crime groups in Albania*. Open Society Foundation for Albania. https://www.osfa.al/sites/default/files/evolution_of_organized_crime_groups_in_albania.pdf
18. Zhilla, F., & Lamallari, B. (2015). Albanian criminal groups. *Trends in Organized Crime*, 18(4), 329–347. <https://doi.org/10.1007/s12117-015-9253-0>
19. European Commission. (2025). *Albania 2025 report* (Commission Staff Working Document SWD(2025) 750 final). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/albania-report-2025_en
20. Felbab-Brown, V. (2010). *Shooting up: Counterinsurgency and the war on drugs*. Brookings Institution Press.
21. US Department of Justice. (2006, March 22). *Fifty days after indictment, fifty members of FARC charged with conspiring to import \$25 billion worth of cocaine* (Communication No. 06-CRM-163). https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2006/March/06_crm_163.html
22. Sullivan, J. P. (2012). From drug wars to criminal insurgency: Mexican cartels, criminal enclaves and criminal insurgency in Mexico and Central America. *Portail HAL SHS*, (9). <https://shs.hal.science/halshs-00694083v1>
23. Sullivan, J. P., & Bunker, R. J. (Eds.). (2012). *Mexico's criminal insurgency: A Small Wars Journal – El Centro anthology*. iUniverse.
24. Palma, O. (2015). Transnational networks of insurgency and crime: Explaining the spread of commercial insurgencies beyond state borders. *Small Wars & Insurgencies*, 26(3), 476–496. <https://doi.org/10.1080/09592318.2014.982885>
25. Fitzpatrick, D. R. (2017). *Greed and grievance and drug cartels: Mexico's commercial insurgency* [Master's thesis, US Army Command and General Staff College].

26. Wolf, S. (2017). *Mano Dura: The politics of gang control in El Salvador*. University of Texas Press. <https://doi.org/10.1111/jlca.12519>
27. Cruz, J. M. (2010). Central American Maras: From youth street gangs to transnational protection rackets. *Global Crime*, 11(4), 379–398. <https://doi.org/10.1080/17440572.2010.519518>
28. Young, E., & Wackett, K. (2023). *El Salvador: 2023 country conditions bulletin*. Stanford Migration and Asylum Lab. <https://migration.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj30036/files/media/file/2023-el-salvador-bulletin.pdf>
29. International Crisis Group. (2017). *Mafia of the poor: Gang violence and extortion in Central America* (Latin America Report No. 62). Global Initiative Against Transnational Organized Crime. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2018/01/Mafia-of-the-Poor-Gang-Violence-and-Extortion-in-Central-America-ICG-2017.pdf>
30. Cavalari, M., Manjarrés, J. D., & Newton, C. (2024). *InSight Crime's 2024 homicide round-up*. InSight Crime. <https://insightcrime.org/news/insight-crime-2024-homicide-round-up/>
31. UK Home Office. (2025). *Country policy and information note: Fear of gangs, El Salvador* (Version 5.0). <https://www.gov.uk/government/publications/el-salvador-country-policy-and-information-notes>
32. Amnesty International. (2023, April 3). *El Salvador: One year into state of emergency, authorities are systematically committing human rights violations*. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/el-salvador-state-emergency-systematic-human-rights-violations/>
33. Berdal, M., & Malone, D. M. (Eds.). (2000). *Greed and grievance: Economic agendas in civil wars*. Lynne Rienner Publishers.
34. Mangan, F. (2023). *Organized crime and conflict in the Central African Republic*. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. <https://globalinitiative.net/analysis/central-african-republic-conflict-organized-crime>
35. Васіке, Е., & Наконечна, Є. (2025, 30 січня). *Конфлікт у ДР Конго: найголовніше*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/konflikt-u-dr-kongo-najgolovnije/a-71453536>
36. UN Security Council. (2024, May 31). *Letter dated 31 May 2024 from the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo addressed to the President of the Security Council (S/2024/432)*. United Nations. <https://undocs.org/S/2024/432>
37. Stearns, J., & Vogel, C. (2015). *The landscape of armed groups in the Eastern Congo: Fragmentation, politicization and business*. Congo Research Group.
38. Columbia Mailman School of Public Health. (2023, April 19). *Extreme mortality rate found in Central African Republic: Press release*. <https://www.publichealth.columbia.edu/news/extreme-mortality-rate-found-central-african-republic>
39. The Sentry. (2023). *Architects of terror: The Wagner Group's blueprint for state capture in the Central African Republic*. <https://thesentry.org/reports/architects-of-terror/>
40. Applebaum, A. (2022, July 13). Russia's war against Ukraine has turned into terrorism. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/07/russia-war-crimes-terrorism-definition/670500/>
41. Soliman, A., & Baldo, S. (2025). *Gold and the war in Sudan: How regional solutions can support an end to conflict*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2025-03/2025-03-25-gold-and-the-war-in-sudan-soliman-and-baldo.pdf>

Vladislava BATYRGAREIEVA,
Doctor of Law, Professor,
Director of the Academician Stashis
Scientific Research Institute for the Study
of Crime Problems of the National Academy
of Legal Sciences of Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>
e-mail: vladis2229@gmail.com

CRIME PREVENTION IN POST-CONFLICT STATES: FROM ANALYZING CHALLENGES TO PUTTING THEM TO REST

The article is devoted to a comprehensive criminological analysis of the challenges arising in the post-conflict period. In addition, some strategic directions for neutralizing these challenges are outlined. It also argues that armed conflicts are a powerful destructive factor that leads to the transformation of the criminogenic environment and the deformation

of society's legal consciousness. Based on the analysis of analytical data from international organizations, the article highlights the global trend of intensification of armed conflicts, which highlights the need to develop preventive security models.

The article examines three main models of post-conflict transformation, namely: Balkan (the fusion of veteran structures with organized crime), Latin American (privatization of security and the emergence of paramilitary structures), and African (the formation of a «trophy economy»). A hypothesis is put forward regarding the specifics of the Ukrainian model of crisis recovery and post-conflict crime transformation, which may include: a) the effect of «transformation of evil,» i.e., the transformation of external aggression into internal social tension and crimes based on hatred; b) institutional corruption in the defense sector as a result of opaque schemes in the military-industrial complex; c) hybridization of security structures and the risks of criminalization of persons with combat experience in the absence of proper reintegration and social adaptation.

The article states that effective neutralization of these threats requires abandoning linear approaches in favor of dynamic monitoring, rebooting the justice system, and inclusive veteran policy.

Keywords: crime prevention, post-conflict state, criminogenic challenges, transitional society, hybridization of security.

Стаття надійшла до редакції: 25.02.2026 р.

Прийнята до друку: 13.05.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення): 25.05.2026 р.